

28.8.2003

2207/4/02

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Terhi Arjola

**TUOMIOISTUIMEN ÄÄNITTEEN SISÄLLÖSTÄ ANNETTAVA TIETO
PYYDETYLLÄ T AVALLA**

1

KANTELU

A arvosteli 17.9.2002 päivätyssä kirjeessään Lahden kärjäoikeuden menettelyä äänitteiden tilaamista koskevassa asiassa. A:n kirjoituksen mukaan kärjäoikeus oli kieltäytynyt antamasta hänelle nauhoitteita kärjäoikeuden käsittelystä. Nauhoitteita hän olisi tarvinnut hovioikeudelle laadittavaa valitustaan varten. Kirjoituksen mukaan A:lle oli kärjäoikeudesta ilmoitettu, että hän voi itse omilla laitteillaan suorittaa nauhoituksen jäljentämisen kansliassa. A huomautti lisäksisiitä, että jos asiakas veloitetaan itse purkamaan nauhat, hän saattoi vahingoittaa niitä. A:n mielestä kärjäoikeuden kirjeessä esitetty kehotus ei ollut lain mukainen, vaan hänen kuului saada nauhat valmiina käyttöön.

A pyysi, että eduskunnan oikeusasiamies puuttuu asiaan ja velvoittaa kärjäoikeuden antamaan nauhoitukset hänelle.

2

SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin selvitys laamanni B:ltä ja kärjätuomari C:ltä sekä lausunto oikeusministeriöltä.

Selvityksessään kärjätuomari C on kertonut A:n avustajan pyytäneen kärjäoikeutta purkamaan selvityksessä yksilöidyn tä ytäntöönpanoriita-asian nauhat. C oli tuolloin selittänyt A:n avustajalle kärjäoikeuden laamannin kannan tässä asiassa. Selvityksessään C on viitannut A:lle lähettämäänsä vastauskirjeeseen. Kantelukirjoituksen liitteenä olevasta A:lle osoitetusta 10.9.2002 päivätystä C:n kirjeestä ilmenee C:n ilmoittaneen kärjäoikeuden laamannin antaneen kärjäoikeudelle yleismääräyksen siitä, ettei kärjäoikeuden toimesta nauhoja pureta ja että tämä johtui kärjäoikeuden voimavarojen puutteesta. Sanotusta kirjeestä ilmenee myös, että C oli ilmoittanut A:lle mahdollisuudesta purkaa nauhat itse kärjäoikeuden laitteilla. C:n selvityksestä ilmenee edelleen, että A oli mainitun C:n vastauksen jälkeen itse useampaan kertaan pyytänyt saada nauhoja itselleen. C:n selvityksen mukaan A ei ollut halunnut käyttää hyväkseen hänelle tarjottua mahdollisuutta nauhojen kuuntelemiseen tai purkamiseen.

Laamanni B on selvityksessään viitannut 20.2.1998 antamaansa tiedotteeseen ja ka tsonut sen olevan sopusoinnussa oikeudenkäymiskaaren

22 luvun 9 §:n kanssa. Tiedotteen antamisen jälkeen voimaan tulleen viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 16 §:n osalta B on selvityksessään todennut muun muassa, että sanottu säännös antoi harkintavaltaa tuomioistuimelle, joka kulloinkin vallitsevan työtilanteen takia saattoi kieltäytyä nauhojen purkamisesta. Edelleen selvityksessä todetaan, että nauhojen purkaminen vaatii koko ajan kärjäsihteerin läsnäoloa varsinkin, jos nauha haluttiin purkaa vain osittain. Laamanni B:n selvityksen mukaan Lahden kärjäoikeudessa ei ollut voimavaroja kaikkien äänitteiden jäljennösten valmistamiseen. Selvityksen mukaan asiakkaan valmistamissa äänitteiden jäljennökset itse, alkuperäisten äänitallenteiden säilyminen perustui luottamukseen.

Oikeusministeriön lausunnossa on viitattu muun muassa oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:ään (1064/1991) ja säännöstä koskevaan hallituksen esitykseen (HE n:o 154/1990). Lausunnossa on todettu vuoden 1993 lopulla toteutetun alioikeusuudistuksen merkinneen varsin perusteellista muutosta riita-asioiden oikeudenkäyntimenettelyyn. Siirtyminen suulliseen, välittömään ja keskitettyyn oikeudenkäyntiin muutti oleellisesti riita-asioiden pöytäkirjaamiskäytäntöä ja myöskin pöytäkirjan luonne muuttui. Edelleen lausunnossa todetaan, että ministeriön järjestämissä oikeudenkäyntimenettelyyn liittyvissä, tuomareille tarkoitetussa koulutuksessa on käsitelty runsaasti kärjäoikeuden pöytäkirjaamista ja äänitteiden asemaa oikeudenkäyntiaineistossa.

Lausunnon mukaan koulutuksessa on käsitelty myös asiakkaan oikeutta saada äänite. Koulutuksessa on korostettu sitä, että asiakkaalla on mahdollisuus 1) kuunnella äänite kansliassa 2) saada maksullinen äänitekopio ja 3) poikkeuksellisesti saada äänite tai sen osa kirjallisessa muodossa. Ministeriön lausunnon mukaan käytäntö on muodostunut oikeudenkäymiskaaren säännösten ja koulutuksessa esitettyjen suuntaviivojen mukaan. Äänitallenteiden säilymistä varmistamisen osalta ministeriön lausumassa on todettu tämän varmistuvan siten, ettei asiakas pääsääntöisesti saa käsitellä alkuperäistä äänitettä itse. Lausunnossa on selvitetty tätä menettelyä tarkemmin.

3

RATKAISU

3.1

Oikeusohjeet

Oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:n (1064/1991) mukaan äänitetty lausuma on saatettava kirjalliseen muotoon, jos asian käsitellyt tuomioistuin tai muutoksenhakutuomioistuin katsoo sen tarpeelliseksi. Äänitteestä voidaan valmistaa jäljennös taikka se voidaan saattaa kirjalliseen muotoon myös, jos asianosainen tai joku muu sitä pyytää.

Säännöstä koskevassa hallituksen esityksen (HE 154/1990 vp. s. 22) mukaan, jos asianosainen tai joku muu pyytää saada lausuman kirjallisenä, äänitteestä

pykälän nojalla voidaan valmistaa jäljennös tai se voidaan saattaa kirjalliseen muotoon. Hallituksen esityksen mukaan tässä tapauksessa käräjäoikeus voisi siis itse ratkaista, annetaanko äänitteestä jäljennös vai saatetaanko se kirjalliseen muotoon. Lisäksi esityksessä todetaan, että vaikka pykälään ei sisälly siitä nimenomaista säännöstä, tuomioistuimien voi järjestää lisäksi asianosaiselle tilaisuuden äänitteen kuuntelemiseen tuomioistuimessa silloin, kun se käytännössä on mahdollista.

Lokakuun 2003 alusta voimaan tuleva oikeudenkäymiskaaren uudistus 381/2003 ei tuo asiallista muutosta säännökseen siltä osin kuin se koskee asianosaisen tai muun henkilön pyynnöstä tapahtuvaa äänitteen jäljennöksen valmistamista tai sen saattamista kirjalliseen muotoon.

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 16 §:n mukaan viranomaisen asiakirjan sisällöstä annetaan tieto suullisesti taikka antamalla asiakirja viranomaisen luona nähtäväksi ja jäljennettäväksi tai kuunneltavaksi tai antamalla siitä kopio tai tuloste. Tieto asiakirjan julkisesta sisällöstä on annettava pyydetyllä tavalla, jollei pyynnön noudattaminen asiakirjojen suuren määrän tai asiakirjan kopioinnin vaikeuden tai muun niihin verrattavan syyn vuoksi aiheuta kohtuutonta haittaa virkatoiminnalle.

Säännöstä koskevassa hallituksen esityksessä (HE 30/1998 s. 72 - 73) todetaan muun ohessa seuraavaa: " Pykälässä määritellään, miten asiakirjan julkisuus käytännössä toteutetaan.... Pykälän 1 momentin mukaan tieto asiakirjan sisällöstä voidaan antaa ensinnäkin suullisesti.... Julkisuus voidaan toteuttaa myös antamalla asiakirja viranomaisen luona luettavaksi ja jäljennettäväksi. Jos asiakirjaa ei voi ymmärtää ilman apuvälineitä, tietoa annettaessa käytetään tarvittavia apuvälineitä... Asiakirjasta voidaan myös antaa kopio. Kopiolla tarkoitetaan sekä oikeaksi todistettua että oikeaksi todistamatonta jäljennöstä, kuten lyhennysjäljennöstä. Kopio voi olla myös sähköisen asiakirjan jäljennös, esimerkiksi levykkeelle talletettu kopio sähköisestä asiakirjasta. Jos asiakirja on ymmärrettävissä vain apuvälineiden avulla, sen tiedot voidaan antaa tulosteena, esimerkiksi automaattisen tietojenkäsittelyn avulla ylläpidettävään tiedostoon sisältyvä tieto paperitulosteena tai ääninauhalla oleva puhe kirjoitettuna. Tieto voidaan luonnollisesti antaa myös osasta asiakirjaa."

Edelleen hallituksen esityksessä todetaan, että "momentin mukaan viranomaisen voi antaa tiedon asiakirjan sisällöstä muulla kuin pyydetyllä tavalla, jos pyynnön noudattamisesta asiakirjojen suuren määrän tai asiakirjan kopioinnin vaikeuden tai muun niihin verrattavan syyn vuoksi aiheutuisi kohtuutonta haittaa virkatoiminnalle". Esityksen mukaan: "Haitan tulee olla todellista ja olennaista. Säännöksessä tarkoitettua haitasta on kysymys esimerkiksi silloin, kun pyynnön täyttäminen olisi niin työlästä, että viranomaisen ei voisi täyttää pyyntöä sen käytettävistä resursseista merkittävän osan joutumatta sidotuksi pyyntöön vastaamiseen... Jos viranomaisella ei ole teknisiä mahdollisuuksia, voitaisiin vaikeasti kopioita vaan aineistoon, kuten isoihin kartta-aineistoihin, varata tilaisuus tutustua viranomaisen luona... Tieto on joka tapauksessa annettava jollakin 1

momentissa mainitulla tavalla. Ehdotuksen mukaan lähtökohdiana on, että tieto annetaan tiedon pyytäjän haluamalla tavalla."

3.2

Kannanotto

3.2.1

Äänitteiden jäljennösten valmistaminen

Kantelun tarkoittamassa asiassa A ja hänen avustajansa olivat pyytäneet Lahden kärjäoikeudelta kärjäoikeuden äänitteitä asiassa, jossa A oli ollut asianosaisena. Pyyntö oli käsittänyt kärjäoikeuden äänitteiden jäljennösten tilaamisen. Äänitteitä oli pyydetty kärjäoikeuden antaman ratkaisun jälkeen.

Kieltäytyessään pyydettyjen äänitteiden jäljennösten antamisesta kärjätuomari C oli perustellut ratkaisuaan kärjäoikeuden laamannin 20.2.1998 antamalla oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:ää koskevalla tiedotteella. Tiedotteessa on tuotu esille muun muassa säännökseen sisältyvä tuomioistuimelle jätetty harkintavalta ja todettu muun ohessa, että jäljennöksen valmistaminen tai kirjalliseen muotoon saattaminen on äärimmäinen poikkeustapaus. Tiedotteen mukaan valituskirjoitus on pääsääntöisesti kyettävä laatimaan oikeuden tuomion perusteella.

Oikeuskirjallisuudessa Jokela (Antti Jokela: Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu, Helsinki 1995, s. 352 - 353) on, viitaten oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:ään, katsonut ettei oikeudenkäymiskaareissa suoranaisesti taata asianosaiselle oikeutta jäljennökseen äänitteestä tai sen kirjalliseen muotoon. Hänen mukaansa tämä oikeus kuitenkin jo seuraa tuolloin voimassa olleesta yleisten asiakirjain julkisuudesta annetusta laista. Jokelan mukaan mahdollisuus käydä kuuntelemassa äänitettä tuomioistuimen tiloissa ei voi korvata tätä oikeutta.

Mielestäni mainittu kärjäoikeuden laamannin 20.2.1998 antama tiedote ja sen nojalla kantelun tarkoittamassa asiassa noudatettu menettely ovat oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:n (1064/1991) ja viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 16 §:n valossa ongelmallisia. Ottaen huomioon oikeusministeriönkin lausunnossa esiin tuodun oikeudenkäyntimenettelyn uudistuksen vaikutuksen kärjäoikeuksien pöytäkirjoihin, pidän asianosaisen mahdollisuutta kärjäoikeuden äänitteen jäljennöksen saantiin tärkeänä. Kun esimerkiksi suullista todistelua ei enää kokonaisuudessaan kirjata kärjäoikeuden pöytäkirjaan tai tuomioon, saattaa asianosainen esimerkiksi harkitessaan valitusoikeutensa käyttämistä tarvita yksityiskohtaisen tiedon suullisen todistelun sisällöstä.

Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 16 § koskee kenen tahansa oikeutta saada pyytämällään tavalla tieto viranomaisen asiakirjan sisällöstä. Asianosaisen oikeus ei voi olla tätä huonompi. Säännöstä koskevasta hallituksen esityksestä ilmenevä lähtökohta huomioon ottaen tiedon antaminen muulla kuin pyydettyllä tavalla edellyttää säännöksessä

mainittujen edellytysten täyttymistä. Selvityksessään laamanni B on perustellut mainittuun tiedotteeseen sisältyvää ohjettaan käräjäoikeuden resurssipulalla. Käsitykseni mukaan äänitteen saattaminen kirjalliseen muotoon voi perustellusti aiheuttaa kohtuutonta haittaa virkatoiminnalle. Sen sijaan äänitteen jäljentäminen ei yleensä voi vaatia kovinkaan paljon resursseja. Äänitteen jäljentäminen vaatii työvoimaa pääsääntöisesti vain nauhoituslaitteen käynnistämisen ja kasettien vaihtamisen yhteydessä. Nauhoituksen aikana nauhoitusta hoitava henkilö voi hoitaa joitakin muitakin työtehtäviään.

Käsitykseni mukaan äänitteen jäljennöksen valmistamisesta ei ainakaan yleisesti voi aiheutua sellaista todellista ja olennaista kohtuutonta haittaa virkatoiminnalle, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 16 §:ssä tarkoitetaan. Äänitteen jäljennöksen toimittaminen on tuomioistuinten ja eräiden oikeushallintoviranomaisten suoritteista perittävistä maksuista annetussa asetuksessa hinnoiteltu, normaali tuomioistuimen suorite. Totean vielä, että pelkän käräjäoikeuden tiloissa tapahtuvan äänitteiden kuuntelumahdollisuuden tarjoaminen saattaa asianosaiset ja muut äänitteiden sisällöstä tietoa haluavat heidän asuinpaikkansa perusteella eriarvoiseen asemaan.

Näillä perusteilla katson, että äänitteen jäljennöksen valmistaminen ei voi olla "äärimmäinen poikkeustapaus", kuten edellä mainitussa laamanni B:n tiedotteessa on todettu. Edellä lausuttu perusteella näin ei voi olla silloin, kun kysymys on yleisöjulkisuuden toteuttamisesta, saati silloin, kun kysymys on asianosaisen esittämisestä pyynnöstä. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kannalta voi olla ongelmallista, jos tuomioistuin arvioi jäljennöksen valmistamisen tarpeellisuuden asianosaisen puolesta. Yleensä asianosaisen on voitava itse arvioida, mitä hän muutoksenhakuun tai oikeudenkäyntiin valmistautuakseen tarvitsee. Mahdollisuus saada äänitteen sisällöstä tieto pyydetyllä tavalla on tärkeä paitsi asianosaisen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin myös oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumisen kannalta.

3.2.2

Äänityslaitteet ja alkuperäisten äänitteiden säilymisen varmistaminen

Mielestäni tekniset syyt eivät saa olla esteenä puheena olevalle oikeudelle saada äänitteiden sisällöstä tieto pyydetyllä tavalla. Tämän vuoksi tuomioistuinten käytössä tulisi olla sellaisia äänityslaitteita, joilla äänitteiden jäljennösten valmistaminen sujuu helposti ja joustavasti sekä mahdollisimman vähän tuomioistuimen voimavaroja kuluttaen.

Laamanni B:n selvityksen mukaan asiakkaan valmistaessa äänitteen jäljennöksen itse alkuperäisten äänitteiden säilyminen perustuu luottamukseen. Tätä tilannetta ei voida mielestäni pitää tyydyttävänä. Tuomioistuimissa pitäisi olla mahdollisuus antaa asiakkaalle tieto äänitteen sisällöstä siten, ettei asiakas itse käsittele alkuperäisiä äänitteitä.

Tässä asiassa on ollut kysymys äänitteiden jäljennöksistä. Totean kuitenkin samalla, ettei kaikilla äänitteiden sisällöstä tietoa haluavilla ole itsellään käytettävissään sopivia äänentoistolaitteita tuomioistuinten äänitteiden jäljennösten kuuntelemiseen. Näin ollen tuomioistuimissa tulisi olla mahdollisuus myös äänitteiden pelkkään kuunteluun.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.2.1 esittämäni käsityksen äänitteiden jäljennösten valmistamisesta laamanni B:n ja käräjätuomari C:n tietoon. Samalla kiinnitän heidän huomiotaan siihen, että oikeus saada tuomioistuimen äänitteen sisällöstä tieto pyydetyllä tavalla on tärkeä paitsi asianosaisen oikeusturvan myös oikeudenkäynnin julkisuuden toteutumisen kannalta. Tässä tarkoituksessa lähetän heille jäljennöksen päätöksestäni.

Lisäksi saatan päätöksen oikeusministeriön tietoon ja kiinnitän yleisesti ministeriön huomiota erityisesti kohdassa 3.2.2 esittämiini tuomioistuinten äänentoistolaitteiden teknisiä ominaisuuksia koskeviin vaatimuksiin. Tuomioistuimissa pitäisi olla sellaiset äänentoistolaitteet, joilla niin äänitteiden jäljennösten valmistaminen kuin äänitteiden kuunteleminen on toteutettavissa vaivattomasti ja siten, ettei asiakas käsittele alkuperäisiä äänitteitä.

Muihin toimenpiteisiin asia ei ole ainakaan tässä vaiheessa antanut aihetta.